

Els sistema vocàlic del català central i l'adaptació dels manlleus

1. INTRODUCCIÓ

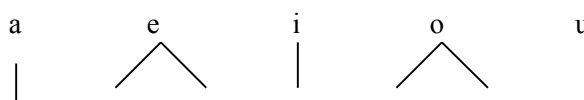
Sabem que totes les llengües manlleven i adapten el vocabulari que necessiten, tant de mots comuns relacionats amb termes populars —que s'han introduït per contacte o per moda—, o de termes tècnics —que s'han introduït per necessitats específiques dins un àmbit científic— com de noms propis, sigles, topònims i antropònims, necessaris en la difusió del coneixement i la cultura. El fenomen de l'adaptació de mots foranis no afecta només les llengües minoritàries. Segurament les llengües minoritzades, amb una pressió d'una llengua dominant més forta, desenvolupen unes estratègies d'adaptació aparentment allunyades de la gramàtica pròpia de la llengua. En qualsevol cas, totes les llengües naturals desenvolupen estratègies d'adaptació.

Quan una llengua manlleua mots d'una altra llengua hi ha un conflicte entre la preservació de la informació (en aquest cas fonològica) del mot d'origen i la satisfacció de les condicions que fan que un mot soni com a tal en la llengua d'arribada. Els parlants tendeixen a preservar aquells trets l'absència dels quals seria molt notòria i fan canvis quan cal, substituint un so pel que sembla més pròxim a l'original (Steriade 2001, Kenstowicz 2001). Sembla que les adaptacions fonològiques tenen lloc ja durant la percepció i es deuen a un procés automàtic que projecta els sons no nadius sobre els nadius més pròxims fonèticament (Kenstowicz 2001, Peperkamp i Dupoux 2003).

Un dels aspectes decisius en la preservació de la llengua d'origen és la forma escrita amb què arriben els manlleus, quan aquesta és la via d'adopció majoritària. Els parlants intenten ser fidels a la llengua d'origen a través del que hi ha reflectit en la forma escrita, però també a través de la idea fonològica que se n'han fet. Centrant-nos en l'adaptació de les vocals, el sistema del català central converteix les cinc vocals diferenciades ortogràficament en set en posició tònica, però només tres en posició àtona (1). La reducció dràstica de l'espectre vocàlic en posició àtona representa un allunyament massa important, una desviació massa significativa de la forma escrita del manlleu. No obstant això, molts préstecs lingüístics que s'han incorporat al català durant el segle XX (Bruguera 1985) s'han adaptat completament a la fonètica catalana (p.e. *robo*, *sòtano*, *bulto*, *enterro*, *polvos*, *relleno*, *bolero*, *laringe*, *desaigüe*, *ingle*, *equànime*, *etc.*) i a la posició no marcada de l'accent del català (p.e. *merci*, *xassis*, *popurri*, *croquis*, *tiquet*, *boicot*, *futbol*).

(1) Vocalisme del català central i representació ortogràfica:

Representació ortogràfica:

Vocalisme en posició tònica:

Vocalisme en posició àtona:

Quan el préstec lingüístic es produeix a gran escala (això passa principalment en llengües minoritzades com el català), la llengua donant pot passar o traspasar aspectes de la seva fonologia al sistema natiu o L1. Les modificacions que apareixen en la fonologia de L1 coincideixen amb processos naturals i condicions atestades en moltes llengües. És factible, doncs, atribuir les condicions que provoquen aquests processos a la Gramàtica Universal (GU). Des d'un punt de vista teòric, això implica que els parlants hi poden recórrer (a la GU) en l'estat adult i no només en l'etapa de l'adquisició lingüística (Kenstowicz 2001).

A partir de les dades de (2), podem observar que el vocalisme tònic i àton que s'hi reflecteix no es correspon amb el vocalisme genuí del català central, independentment de la llengua d'origen de cada manlleu: d'una banda, les vocals mitjanes àtones tenen només reducció parcial i sempre es pronuncien tancades, i, de l'altra, les vocals mitjanes que apareixen en posició tònica també es pronuncien tancades (Cabrè 2002).

(2)	pesto [pésto]	Boston [bóston]
	gueto [géto]	Oslo [óslo]
	judo [zúðo]	Volvo [bólβo]
	Tere [tére]	Pollock [pólok]
	Montse [mónse]	secre (secretària) [sékre]
	cole (col·legi) [kóle]	demo (demostració) [démo]
	Essex [éseks]	Rotko [rókko] / [rótko]
	jefe [xéfe]	Irene [iréne]
	sine die [sineðie]	container [kontáiner]
	Penèlope [penélope]	Sòfocles [sófokles]
	UNESCO [unésko]	grosso modo [grosomóðo]
	Beethoven [betóβen]	cicerone [siseróne] / [θiθeróne]
	alter ego [alteréyo]	Gestapo [xestápo]
	ESADE [esáðe]	divertimento [diβertiménto]
	ergo [éryo]	suèter [swéter]

Aquests dos fenòmens han estat atribuïts habitualment a la influència de l'espanyol. Tot i que aquesta influència no es pot negar, trobem molts castellanismes (cf. *relleno*, *enterro*, *polvos*, etc) que no contenen ni rastre del fenomen que apareix de (2). Això vol dir que una explicació dels fets no es pot reduir exclusivament a la influència de l'espanyol. Aquesta influència és molt forta, però només algunes de les característiques d'aquesta llengua arriben a infiltrar-se en la fonologia dels manlleus.

L'objectiu i l'interès d'aquesta comunicació és donar una explicació lingüística interna de la distribució del vocalisme tònic i àton que apareix en els manlleus del català central sobre la base d'una mostra suficientment ampla de mots.

2. VOCALS MITJANES TANCADES EN POSICIÓ ÀTONA

La reducció parcial de les vocals mitjanes en posició àtona és un fenomen ben conegut en català central, atribuït en general a la influència castellana (p.e. Recasens, 1993). És per això que, en la proposta de l'estàndard oral, l'Institut d'Estudis Catalans explicita que no és recomanable "la pronunciació, en els parlars orientals, d'una *e* tancada en comptes d'una vocal neutra en la síl·laba final de mots cultes com *frase, examen, càncer, classe*, etc." (IEC, 1990: 14-15). A la gramàtica del 1912, Fabra proposa de "representar" amb *a* final alguns d'aquests mots (*base, calvicie, catástrofe, classe, especie, fase, frase, peste, serie, sistole, superficie, tarde*) i els transcriu amb [a] que s'interpreta com a neutra; però especifica que "la mayor parte de esas voces son escritas comunmente con -e final" (Fabra, 1912: 34). No sé si és massa agosarat interpretar que Fabra havia detectat el fenomen i proposava corregir-lo a través de l'escriptura.

Com també s'ha dit, molts d'aquest mots són d'origen culte i, per tant, resulta excessivament reduccionista atribuir exclusivament la causa del fenomen a la influència castellana. D'altra banda, trobem molts castellanismes adaptats completament a la fonètica catalana, sobretot els masculins acabats en *o*. Per exemple, mots com: *pago, regalo estreno, relleno, timo, paro, fallo, enredo, barco, caldo, enterro, envio, abono*, etc. o com *Francisco, Rossendo, Fernando, Celestino, Jacinto*, etc. (que han produït l'hipocorístic truncat corresponent: *Cisco, Sendo, Nando, Tino, Cinto*, justament a partir del manlleu i no de la forma genuïna) s'han adaptat completament i formen junt amb els genuïns acabats en *-o* un grup de mots fonèticament indestruïbles.

La varietat d'exemples que fan excepció a la reducció vocàlica i la variació entre parlars i entre parlants és també un fet conegut. Segons Mascaró (2002:110) el fenomen apareix en mots concrets "sense que el context fonològic sigui l'element determinant, (...) d'origen culte o de tipus tècnic o neologismes, però no únicament aquests". Trobem excepcions a la reducció vocàlica tant en posició posttònica com en posició pretònica (p.e. *cin[e], id[e]m, v[e]det, erg[o], clàx[o]n, c[o]llage*). D'altra banda, cal recordar que l'anomenat dialecte central inclou zones (com el camp de Tarragona) on moltes de les excepcions a la reducció vocàlica com *Balm[e]s, fras[e], vàt[e]r, Ir[e]n[e], P[e]dralb[e]s, cin[e], inform[e], cànc[e]r, cruc[e], ocr[e], cel·l[o], cred[o], al·l[e]luia, v[e]det, d[o]ssier*, etc. sonen com a pronúncies acastellanades. No obstant això, la generalització del fenomen que es reflecteix a (2) sí que s'hi produeix, sense que això afecti els mots ja adaptats.

El primer que sorprèn és la dificultat de trobar un criteri clar amb el qual es pugui separar el grup de mots afectats pel fenomen del que no ho està, sobretot si es té en compte la

gran variació existent. Per exemple, no hi ha manera de dilucidar per què les *e* escrites en posició àtona de mots cultes i neologismes com: *enorme, efemèride, catàstrofe, calibre, calvicie, eclipse, dolmen, pol·len, èter, pòquer, cadàver, sílex, làtex, bàsquet*, es pronuncien habitualment tancades, mentre que en altres mots com: *palmípede, èxode, node, logaritme, equànime, laringe, gèrmen, aborígen, quadrilàter, coleòpter, adúlter, epítet, vèrtex, index*, la pronúncia generalitzada és amb vocal neutra. Sembla que els primers són idèntics a la forma castellana cosa que no ocorre en el segon grup, però hi ha excepcions.

Respecte als mots amb *o* escrita en posició àtona, la caracterització com a mots cultes es més problemàtica i trobem molts més casos de reducció vocàlica. No obstant això, podem comprovar que mots com: *tornado, lumbago, ergo, banjo, cosmos, al·legro, esperanto, bravo, saxo, gueto*, que habitualment es pronuncien sense reducció vocàlica, contrasten amb altres de les mateixes característiques (tot i que ja sabem que, segons els parlants, un mot pot caure a un cantó o a l'altre) *alto, lavabo, halo, bolero, eco, comando, trio, moto, foto, gaspatxo*. Malgrat tot, la pronúncia de les vocals mitjanes en posició àtona que s'ha generalitzat en els préstecs lingüístics és una vocal tancada [e, o] i no la vocal reduïda que trobem en el lèxic genuí [ə, u]: *Xile, Penèlope, índole, Pinotxo, Oslo, Pedralbes, ergo, tàndem, bàsquet, làser, hipèrbole, síndrome, best-seller, Versalles, Dickens, Ibsen, Nixon, Byron, Ferrari, Petrarca, Copenhague, omeprazol, peroné, consommé, Berlín, Perú, Pequín, dossier, Nepal, Bombai*, etc.

A la vista dels exemples que hem aportat, sembla que el nombre de casos de mots cultes que no redueixen les vocals mitjanes segons el patró genuí és molt més gran en el cas de les *e* que no pas en el cas de les *o*. D'altra banda, es pot deduir que la no reducció a vocal neutra [ə] de les *e* escrites sembla precedir en el temps als casos de no reducció a [u] de les *o* escrites. Aquest fet reforça la idea que la influència castellana no pot haver estat la causa única de l'origen ni, sobretot, de l'evolució i desenvolupament del fenomen.

La *a* ortogràfica passa habitualment a [ə] (més o menys neutra) tant en posició pretònica com en posició posttònica: *Chanel, Marroc, canapé, Jaguar, Karamazov, Berna, Armani, Almax, Atlanta, Varsòvia, Philadelphia*; i pot coaparèixer en el parlar de Barcelona (no en altres parlars) amb altres vocals mitjanes en mots com: *al·leluia, omeprazol, paracetamol, aloe, nihil obstat, Antígona*. Aquest fet és interessant de remarcar perquè la vocal neutra és sentida com la més pròxima a la [a] i sovint es produeix una pronúncia intermèdia. Fonològicament, aquesta correspondència és il·lustrativa de la separació que el parlant ha internalitzat entre la vocal baixa [a] i les vocals mitjanes [e, ε], i que es posa de manifest, per exemple, en la primera etapa de l'escriptura en què les vocals neutres són representades sistemàticament per *a*; o bé en parlants adults, que pronuncien amb vocal neutra o amb [e] molts noms propis segons la vocal que apareix en la forma escrita (p.e., *Queralt* [kerál] / *Caralt* [kəral], *Torres* [tóres] / *Torras* [tóras]).

Podem trobar encara alguns exemples de neologismes amb realitzacions de vocal neutra no provinents de *a*. Es tracta, en general, de casos d'epèntesi inicial que pot ser reflectida o no en la llengua escrita (*espònsor*, *estèreo*, *Slasenger*), de vocals finals epentètiques en mots que tinguin una forma idèntica a algun morfema productiu o una terminació comuna de la llengua (p.e. *deixabl*[ə], *opuscl*[ə], *macabr*[ə], *simulacr*[ə]; però *buc*[e], *rifl*[e], *salubr*[e], *ocr*[e]) i els casos restringits a l'àrea de Barcelona en què el parlant aplica la reducció vocàlica parcialment dins el mot (p.e. *p*[ə]*rceb*[e], *f*[o]*vism*[ə]).

3. VOCALS MITJANES EN POSICIÓ TÒNICA

La tendència a l'obertura de les vocals mitjanes en posició tònica ha estat un fenomen molt estudiat; els treballs de Fabra (1906), Badia (1968, 1970; cito a partir de l'edició de 1988) i, més recentment, Pi (1997) en són un exemple. Tots els autors fan referència explícita a cultismes o estrangerismes i remarquen la tendència a adaptar els mots obrint les vocals mitjanes en posició tònica. “La mejor prueba de que la pronunciación espontánea de *e* y *o* es hacerlas abiertas nos la dan los nombres comerciales (ej. *Profiden* pronunciado [prufidén], *Omo* [ómu]), o los recién incorporados, como *jet* [tjét], *robot* [rubót], etc.” (Badia, 1988: 213). D'altra banda, Fabra afirma que “Les noms empruntés possédant un *e* tonique, sont prononcés par règle général avec un *e* ouvert” (Fabra, 1906:22); però Badia (1970) fa notar algunes divergències i dóna mots com *idea*, *panacea* o *platea* per mostrar que la pronúncia tancada, si més no en determinats contextos, està prenent terreny a la pronúncia oberta.

La preferència per [ɛ] i per [ɔ] en posició tònica es fa evident en les normes d'accentuació gràfica que Fabra presenta en la *Gramàtica Catalana* (1956: 4): “s'escriu *é* en les terminacions verbals (...) i, fora d'aquest cas, s'escriu, com a regla general, *è* i *ó* en els mots aguts (...), i *è* i *ò* en els mots plans i esdrúixols”. Tot i que només es refereix als mots que s'accentuen gràficament, el subconjunt dóna una idea del fenomen en el vocabulari genuí (*cinquè*, *marquès*, *carbó*, *boirós*, *dèbil*, *inèdit*, *mòbil*, *sòlid*, *època*, *hipòtesi*). Unes línies més endavant dóna la relació de mots plans i esdrúixols que no s'ajusten a la generalització, una vintena de mots que no fan minvar el valor de la generalització.

Si fem una interpretació lèxica d'aquests fets, ens trobem que la llengua ha produït una mena d'especialització: [e] tancada s'identifica d'una manera general amb desinència verbal, mentre que [ɛ] oberta i, en menor mesura [ɔ], s'identifica amb radical, amb morfema lèxic.

Però, contra el que s'afirma en les obres esmentades, les dades recents sobre la pronúncia de préstecs lingüístics mostren la tendència contrària, si ens fixem en les dades presentades a (2). Com que aquestes dades mostren només mots plans i alguns esdrúixols, que són els que més sistemàticament haurien de tenir vocals obertes segons el que acabem de veure,

el contrast es fa més xocant. En el cas dels mots aguts trobem diversitat de resultats. Vegem-ho tot seguit.

Els manlleus que són mots aguts acabats en *e* —majoritàriament gal·licismes— s'han adaptat amb [e] tancada, llevat d'alguns casos com *caf*[ε], *comit*[ε], *obo*[ε], contràriament al que era previsible i amb independència de la pronunciació en la llengua d'origen: *beb*[e], *canap*[e], *consom*[e], *neglig*[e], *jaqu*[e], *pur*[e], *cup*[e], *frivolit*[e], *clix*[e], *pat*[e], *ximpanz*[e], *quinqu*[e], *moar*[e]. (Vegeu més exemples a Bruguera 1985). En tots els casos, es tracta de mots que constitueixen excepcions morfològiques perquè no tenen /n/ final a la forma fonològica i, per tant, no apareix [n] a la forma de plural, com ocorre en les paraules genuïnes homòlogues (*morè* – *morens* vs. *clixé* – *clixés*). En aquest context, la pronúncia dels manlleus divergeix de la del vocabulari genuí. Quan el préstec acaba en consonant segueix el patró general de la llengua: *minu*[ε]t, *ved*[ε]t, *Budap*[ε]st, *sk*[ε]tch, *estr*[ε]s, *Queb*[ε]c, *Ever*[ε]st, *Flauv*[ε]rt, *p*[ɔ]nx, *Nova Y*[ɔ]rk, *cowb*[ɔ]y, *ad h*[ɔ]c, *esn*[ɔ]b, *Net*[ɔ]l, *Reps*[ɔ]l, *sh*[ɔ]rts. Aquest comportament es manté encara que les vocals tòniques siguin precedides de vocals àtones no reduïdes, cosa que ocorre especialment en l'àrea de Barcelona (per exemple, [keβék], [repsól]).

En mots plans i esdrúixols, les vocals mitjanes en posició tònica es pronuncien obertes seguint el patró de la llengua, si en posició postònica apareixen les vocals *a*, *i*, *u*: *Calif*[ɔ]rnia, *T*[ε]xas, *B*[ε]rna, *Vars*[ɔ]via, *t*[ɔ]fu, *Z*[ε]us, [ε]du (*Eduard*), *V*[ε]nus, *lato s*[ε]nsu, [ɔ]NU, *b*[ɔ]dy, *Art*[ε]mis, [ε]mi (*Emília*), *Tr*[ɔ]tsky, *Dostoi*[ε]vsky, *a posteri*[ɔ]ri, *in extr*[ε]mis, *urbi et* [ɔ]rbi, *vox p*[ɔ]puli. Quan la *a* no es redueix a neutra, l'obertura de la vocal tònica no és sistemàtica, sobretot en noms propis (*Minnes*[o]tt[a], *J. C*[o]nr[a]d).

Per contra, les vocals mitjanes en posició tònica es pronuncien tancades en els mots paroxítons si en posició posttònica apareixen les vocals *e*, *o*, pronunciades tancades. El fenomen és sistemàtic si hi ha coincidència del tret labial (l'únic contraexemple que he trobat en algun parlant de l'àrea de Barcelona és *r*[ε]qui[e]m): *Goethe* [géte], *h*[ε]rpes, [ε]FE, *for*[e]nse, *Ir*[e]ne, *imb*[e]rbe, [e]ssex, *s*[e]cre, *t*[e]lex, *best-s*[e]ller, *poli*[e]ster, *Eut*[e]rpe; *Boston* [bóston], [o]slo, *c*[o]smos, *Ki*[o]to, *V*[o]lvo, *Ap*[o]l·lo, *l*[o]go, *gr*[o]sso *m*[o]do, *c*[o]lon, *esp*[o]nsor, *motu pr*[o]prio, *T*[o]quio. Cal dir, doncs, que els accents gràfics oberts, que segueixen la norma general dels mots genuïns, no reflecteixen en cap cas la pronúncia real, que és sistemàticament una vocal mitjana tancada. Quan no hi ha coincidència del tret labial entre la vocal tònica i la postònica, hi ha més variació si ens circumscrivim a l'àrea de Barcelona. En aquesta zona trobem casos com (sempre amb variació): *rep*[ɔ]rter, *c*[ɔ]ctel, *t*[ɔ]tem, *r*[ε]cord; al costat de: *UN*[e]SCO, *M*[o]ntse, [e]rgo, *p*[o]ster, *tr*[o]le, *L*[e]sbos, *al·l*[e]gro, *def*[o]rme, *vade r*[e]tro, *N*[e]stor, *Citr*[o]ën, etc. Fora d'aquesta àrea, és més difícil trobar variació i, en general, quan

tenim vocals mitjanes tancades en posició àtona, les vocals mitjanes en posició tònica es pronuncien sistemàticament tancades.

En els mots esdrúixols també hi ha molta variació a l'àrea de Barcelona. Les vocals mitjanes tòniques es poden pronunciar obertes en presència de vocals mitjanes tancades en posició àtona. Així trobem exemples com: *S[ɔ]crates*, *S[ɛ]neca*, *C[ɔ]rcega*, *H[ɛ]rcules*, *G[ɔ]lgota*; al costat de casos com: *Pen[e]lope*, *S[o]focles*, *H[o]lderlin*, *[e]merson*, *[e]verest*, pronunciats amb vocal tancada. Aquesta situació no és possible, en general, fora de l'àrea de Barcelona, en què, quan hi ha vocals mitjanes tancades en posició àtona, les vocals mitjanes tòniques es pronuncien igualment tancades.

Com veiem, hi ha una estreta relació entre la presència de vocals neutres i vocals altes en posició àtona i la promúncia de les vocals mitjanes obertes en posició tònica: *euro* [éwru] / [éwro], *Renfe* [rémfə] / [rémfɛ], *suèter* [swétər] / [swéter], *pòquer* [pókər] / [póker], *credo* [kréðu] / [krédo], *Kennedy* [kénəði] / [kéneði], *sui generis* [zénəris] / [xéneris]. L'accent en una posició marcada o no marcada és moltes vegades l'element decisiu, en el sentit que les posicions no marcades afavoreixen l'adaptació al sistema vocàlic genuí, mentre que les marcades condicionen l'aparició de vocals mitjanes tancades: *Kíev* [kiéf] / [kíef], *Tòlstoj* [tolstój] / [tólstoj], *Gògol* [goyó] / [góyol], *Txèkhov* [tʃəxóf] / [tʃexóf] / [tʃéxof], *Everest* [əβərést] / [éβeres] (Cabré 2002).

4. ASSAIG D'EXPLICACIÓ

El català ha desenvolupat un mecanisme intern d'adaptació de mots estrangers que afecta les vocals mitjanes àtones i tòniques. La influència del castellà es troba en l'origen d'aquest del fenomen, però no pot constituir-ne l'explicació. Elements lingüístics interns que no s'havien posat de manifest en el lèxic genuí han emergit i han donat lloc al sistema vocàlic que es manifesta en la pronunciació dels préstecs lingüístics del català central.

El sistema vocàlic que trobem en els préstecs lingüístics és el mateix que teníem per al lèxic genuí, però amb una distribució i uns patrons d'aparició diferents. Així tenim en posició tònica: [i, e, ɛ, a, ɔ, o, u], amb restriccions específiques sobre l'aparició de les vocals mitjanes obertes; i un sistema àton: [ə, ɐ, i, o, u], amb la vocal neutra que només pot representar la /a/.

Les vocals mitjanes àtones no reduïdes estan atestades en el parlar de Barcelona com a mínim des de començament del segle XX, en particular les e posttòniques de diversos mots cultes.

Respecte als mots aguts, cal fer una distinció entre els que acaben en consonant, que segueixen el patró general de la llengua (cf. *minu[ɛ]t*, *ved[ɛ]t*, *Budap[ɛ]st*, *sk[ɛ]tch*, *estr[ɛ]s*,

Queb[ε]c, Ever[ε]st, Flauv[ε]rt, p[ɔ]nx, Nova Y[ɔ]rk, cowb[ɔ]y, ad h[ɔ]c, esn[ɔ]b, Net[ɔ]l, Reps[ɔ]l, sh[ɔ]rts), i els que acaben en *-e*, que no segueixen el patró de la llengua i es pronuncien amb [e] tancada (cf. *beb[e], canap[e], consom[e], neglig[e], jaqu[e], pur[e], cup[e], frivolit[e], clix[e], pat[e], ximpanz[e], quinqu[e], moar[e]*). Aquesta pronúncia específica té un efecte diferenciador d'aquest tipus de mots de la resta del lèxic. La fonologia ens ajuda a destacar-los com a mots que lèxicament són préstecs i morfològicament són marcats perquè no tenen /n/ final i no poden fer derivats (cf. *more, morens, morenor* vs. *clixé, clixés*).

Respecte al vocalisme àton, la interpretació com a tancades de les vocals mitjanes en posició àtona representa un intent d'acostament i de fidelització a la llengua d'origen (sigui quina sigui) a través de la forma escrita. És a dir, els parlants entenen que la neutralització en posició àtona de tres possibles vocals (com ocorre en els mots genuïns) representa un allunyament excessiu de la llengua d'origen, la fonètica de la qual s'interpreta a partir de la idea que se n'han fet els parlants a través de la forma escrita. L'explicació que se'n dedueix és que la condició de fidelitat que impedeix la reducció vocàlica de les vocals mitjanes domina la que força aquest procés. Així, una condició de fidelitat a la base (en aquest cas, la forma escrita) domina la condició que rebutja la realització tancada de les vocals mitjanes en posició àtona (Fid [e, o] >> * ě, ō).

La presència de vocals mitjanes tancades en posició àtona comporta la realització també com a tancades d'aquestes vocals en posició tònica quan aquesta posició precedeix l'àtona, tal com hem vist a (2), però no a l'inrevés, ja que els mots aguts segueixen o no el patró de la llengua segons les característiques fonològiques i morfològiques dels manlleus.

Com que l'aparició de vocals mitjanes tancades en posició tònica depèn de la realització com a tancades de les vocals mitjanes en posició posttònica, podem dir que el tret [+AA] (arrel avançada), que distingeix les vocals mitjanes tancades respecte a les obertes [-AA], s'escampa cap a l'esquerra a la posició tònica. Aquest procés s'aplica inicialment sobre les vocals mitjanes amb el mateix valor del tret labial, atès que trobem una certa variació quan no es dona aquesta identitat, però és clar que el procés s'ha generalitzat i ja no es té en compte aquesta especificació (*h[e]rpes, Ir[e]ne, [e]ssex, best-s[e]ller, s[e]cre, Eut[e]rpe; B[o]ston, V[o]lvo, Ap[o]l·lo, gr[o]ssom[o]do, c[o]lon, T[o]quio, UN[e]SCO, M[o]ntse, [e]rgo, p[o]ster, tr[o]le, L[e]sbos, al·l[e]gro, def[o]rme, N[e]stor, Citr[o]ën*). La tendència és a expandir aquest procés i afectar també els esdrúixols (*Pen[e]lope, S[o]focles*).

Partint del fet que és en els mots plans on més sistemàticament s'observa el fenomen a l'àrea barcelonina, podem dir que l'àmbit d'aplicació del procés és el peu trocaic, el mateix que s'aplica a l'harmonia vocàlica de l'alacantí, en la variant dialectal més coneguda (Jiménez 1998), però en sentit invers.

En totes les llengües naturals, la síl·laba tònica és més prominent que la síl·laba àtona i, com a tal, és habitualment el desencadenant d'un procés i no el receptor. Però en el cas que ens ocupa, el tret [+AA] s'escampa des de la posició feble (la síl·laba àtona) a la posició forta (la síl·laba tònica) del peu. Aquest fenomen és atestat en moltes llengües i s'anomena harmonia vocàlica o metafonia. El marcatge que suposa que el desencadenant del procés sigui una posició feble es justifica perquè s'aplica sobre un tipus de lèxic marcat: els manlleus (Walker, 2005).

L'harmonia vocàlica que s'observa en els manlleus comporta un efecte destacador d'aquest tipus de mots sobre el lèxic general de la llengua. Aquesta és la funció i la justificació del fenomen. Des del punt de vista intern, tots els requeriments que l'expliquen pertanyen a la gramàtica del català. Encara que els mots tradicionals (no es pot establir una frontera precisa entre mots genuïns i mots nou o manlleus) ja oferien senyals d'aquests requeriments, no eren prou explícits. La fonologia dels manlleus els ha fet emergir d'una manera evident.

Referències

- Badia 1988: Antoni M. Badia i Margarit, "Predominio de las vocales abiertas e y o en el catalán de Barcelona", "Les vocals tòniques E i O en el català de Barcelona", *Sons i fonemes de la llengua catalana*, Universitat de Barcelona.
- Bonet/Lloret 1998: Eulàlia Bonet / Maria-Rosa Lloret, *Fonologia Catalana*. Barcelona, Ariel.
- Bruguera (1985): Jordi Bruguera, *Història del lèxic català*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- Cabré 2002: Teresa Cabré, "Altres mecanismes de formació de mots", *Gramàtica del català contemporani*, Joan Solà et alii eds, vol 1, 889-932, Barcelona, Empúries.
- Fabra 1906: Pompeu Fabra, "Les E toniques du Catalan" *Révue Hispanique*, XV, 9-23.
- Fabra 1912: Pompeu Fabra, *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, L'Avenç.
- Fabra 1956: Pompeu Fabra, *Gramàtica catalana*, Barcelona, Teide.
- IEC 1990: Institut d'Estudis Catalans, *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*, Barcelona, IEC.
- Jiménez 1998: Jesús Jiménez, "Valencian vowel harmony", *Rivista di Linguistica*, 10.1, 137-161.
- Kenstowicz 2001: Michael Kenstowicz "The role of perception in loanword phonology" *Linguistique africaine* 20.
- Mascaró 2002: "El sistema vocàlic. Reducció vacàlica", *Gramàtica del català contemporani*, Joan Solà et alii eds, vol 1, 89-123, Barcelona, Empúries.
- Peperkamp/Dupoux 2003: Sharon Peperkamp / Emmanuel Dupoux "Reinterpreting loanword adaptations: the role of perception" *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*, 367-370.
- Pi 1997: Josep Pi-Mallarach, *L'obertura de les vocals mitjanes en una mostra de neologismes del català*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.

Recasens 1993: Daniel Recasens, *Fonètica i fonologia*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

Steriade 2001: Donka Steriade “Directional asymmetries in place assimilation: a perceptual account”, *The role of speech perception in Phonology*, E. Hume i K Johnson eds., 119-150, San Diego Academic Press.

Walker 2005: Rachel Walker, “Weak triggers in vowel harmony” *Natural language and Linguistic Theory*, 23, 917-989.

Teresa Cabré Monné

Universitat Autònoma de Barcelona

teresa.cabre@uab.cat